

พุทธศิลป์กับการจัดการความรู้ Buddhism Art and Knowledge Management

รองศาสตราจารย์ ดร.โกสุม สายใจ

บรรณาธิการ วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์

พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปิน สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ วิหาร งานปฐมาภรณ์ ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาสนสถานที่เป็นโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สลุป เจดีย์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ พระธรรมคำสอน วิถีชีวิตชาวบ้าน ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สะท้อนลักษณะนิสัย บุคลิกภาพของคนไทยที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม รักสงบ แจ่มใส สนุกสนาน เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความรู้ ความเข้าใจ และจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในขณะที่ **การจัดการความรู้** เป็นการรวบรวม การสร้าง การแลกเปลี่ยน และการประยุกต์ใช้ความรู้ในวิถีชีวิต โดยพัฒนาระบบจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิดการพัฒนาสติปัญญา จึงจำเป็นต้องมีการจัดการความรู้ในประเด็นที่เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ถูกต้อง สะดวกแก่การเข้าถึงเพื่อการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง ครอบคลุม ในทุกภูมิภาคของประเทศโดยเฉพาะการปลูกฝังให้เยาวชนไทยเกิดความตระหนักในความสำคัญ เห็นคุณค่าเชิงบวกของทัศนศิลป์ ผ่านภารกิจของสถาบันการศึกษาทุกระดับในลักษณะของงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทย

การทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม เป็นพันธกิจสำคัญหนึ่งในสี่พันธกิจของสถาบัน การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ต้องมีการดำเนินการตามราชกิจจานุเบกษา ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ของสถาบันที่จะต้องส่งเสริมสนับสนุนให้มีการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมทำให้ทุกสถาบันต้องมีระบบ และกลไกการดำเนินงานด้านนี้ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแต่ละสถาบันอาจมีจุดเน้นเฉพาะที่ แตกต่างกันไปตามปรัชญา บริบทของแต่ละสถาบัน และมีการบูรณาการเข้ากับพันธกิจอื่น ๆ โดยเฉพาะ การผลิตบัณฑิต รวมทั้งการจัดกิจกรรมที่ฟื้นฟู อนุรักษ์ สืบสานพัฒนา เผยแพร่ศิลปะและวัฒนธรรม สร้างสรรค์ ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เป็นรากฐานการพัฒนาองค์ความรู้ให้ดีขึ้น (สมศ., 2554) ในขณะที่ **การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM)** เป็นการรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยน และประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิด ความรู้ และปัญญา ในการจัดการความรู้ประกอบไปด้วยชุดของการปฏิบัติงานที่ถูกใช้โดยองค์กรต่าง ๆ เพื่อที่จะระบุ สร้าง และกระจายความรู้ เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้และการเรียนรู้ภายในองค์กร อันนำไปสู่การจัดการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2550) ปัจจุบัน

การจัดการความรู้นับเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาบุคลากรและองค์กรโดยภาพรวม ส่วนรูปแบบการจัดการความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กรและวิสัยทัศน์ของผู้บริหาร ซึ่งโดยทั่วไปจะกำหนดจุดมุ่งหมายไว้หลายประการโดยเฉพาะการแบ่งปันภูมิปัญญาต่อกัน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน ฯลฯ การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนให้สามารถปฏิบัติงานได้ดีบรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้ โดยเป็นการจัดให้มีการเจาะจงประเด็นความรู้ การแสวงหา การค้นพบความรู้ ความชำนาญที่แฝงเร้นในตัวคนหาทางนำออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตกแต่งให้ง่ายต่อการใช้สอยและมีประโยชน์เพิ่มขึ้น มีการต่อยอดให้ก้าวหน้า และใช้ได้อย่างเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง กาลเทศะมากยิ่งขึ้น มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาการทำงานที่ดี ถูกต้อง เหมาะสมที่สุด เพื่อให้องค์กรสามารถขับเคลื่อนไปได้อย่างสวยงามกลายเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ไปในที่สุด

ผลการวิจัยของ โกสุม สายใจ (2559) เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของการบริหารงานตามพันธกิจสถาบันอุดมศึกษากับลักษณะของสถาบันอุดมศึกษาสู่ความเป็นเลิศของสถาบันอุดมศึกษาเครือข่ายสหวิทยาการแห่งราชบัณฑิตยสถาน ภาคกลาง พบว่า การบริหารงานตามพันธกิจอุดมศึกษา ด้านการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรมกับลักษณะของสถาบันอุดมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ ด้านการจัดการความรู้ มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง แบบไปในทางเดียวกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะภาระงานด้านการทํานุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและคุณค่าในเรื่องของศิลปะและวัฒนธรรมที่ต้องปลูกฝัง ส่งเสริมและพัฒนาสิ่งที่ดีงาม ความมีสุนทรียภาพ และวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ ให้เป็นสิ่งที่มีความอยู่ในสภาพแวดล้อม ที่ช่วยปลูกเร้าให้เกิดจิตสำนึกที่ดีในวิถีชีวิต มีความเชื่อมั่นในการดำรงชีวิตที่มีความสุขอย่างมีคุณค่า สามารถเรียนรู้ เข้าใจ พร้อมรองรับกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ทั้งในเรื่องความเชื่อ ค่านิยม และวัฒนธรรมใหม่ ๆ เพื่อให้วิถีชีวิตและบรรยากาศ ในมหาวิทยาลัยน่าอยู่ มีชีวิตที่มีคุณค่าอย่างมีรสนิยมน และสามารถอยู่ในสังคมด้วยความเข้าใจ มีน้ำใจอย่างมีความสุข (สมศ., 2554) ในบทความนี้จึงขอนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ ในงานพุทธศิลป์ของไทยซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของวัดในพุทธศาสนาที่จำเป็นต้องมีการจัดการความรู้เพื่อช่วยให้บุคลากรในประเทศ ในองค์กรต่าง ๆ ได้มีส่วนร่วมในการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย เป็นการแสวงหาความจริงบนพื้นฐานของภูมิปัญญาของท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย ที่สามารถนำมาบูรณาการกับการเรียนการสอน การวิจัย และการบริการวิชาการแก่สังคมด้วย

ความหมายของพุทธศิลป์

เนื่องจากพุทธศิลป์เป็นงานศิลปะที่เนื่องมาจากพุทธศาสนาจึงมีพัฒนาการมาโดยตลอดและมีผู้ให้ความหมายไว้ในทางเดียวกัน ดังนี้

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายพุทธศิลป์มีเนื้อความว่า ในสมัยนั้น พุทธบริษัทนับถือพระไตรสรณคมน์ ไม่มีวัตถุอื่นเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา พระไตรสรณคมน์จึงเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ต่อมาเจดีย์ในพระพุทธศาสนาจึงมี 4 ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์ เกิดในภายหลัง

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต) (มปป.) ได้อธิบายความหมายไว้ว่า เจดีย์ที่เคารพนับถือ บุคคลสถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี 4 อย่างคือ 1) ธาตุเจดีย์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 2) บริโภคเจดีย์ คือ สิ่งหรือสถานที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย 3) ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรม คือ พุทธพจน์ 4) อุทเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูปในทางศิลปกรรมไทย หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้อง ยอดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น พระธาตุ และอัฐิบรรพบุรุษ

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้อธิบายความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์มีเนื้อความสรุปได้ว่า ยอดของศิลปะนั้น เป็นเรื่องการดำรงชีวิตจิตใจ ให้อยู่เหนือความทุกข์ เป็นศิลปะสูงสุดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นศิลปะของชาวพุทธ ในการที่ช่วยกันปลดปล่อยความทุกข์ในทางจิตใจ หรือปัญหาสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นเรื่องทางวัตถุ ศิลปะของชาวพุทธเลยกลายเป็นเรื่องโบสถ์เจดีย์และพระพุทธรูป

ร้อยพูนพา (2549) กล่าวว่า พุทธศิลป์ หมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ดีงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปินสร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พุทธศาสนา

ประเภทของงานพุทธศิลป์ พุทธศิลป์ เป็นผลงานศิลปะที่ช่างหรือศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงถึงความรัก ความศรัทธาเชื่อถือนับถือพระพุทธศาสนา เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมอยู่ในวัดต่าง ๆ ซึ่งจัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของความเป็นวัด โดยเฉพาะที่เป็นงานศิลปะแขนงทัศนศิลป์ (Visual Art) ประกอบด้วย 1) งานสถาปัตยกรรม (Architecture) เช่น สิ่งก่อสร้างหรือศาสนสถานในวัด ได้แก่ โบสถ์ วิหาร กุฏิ สถูป เจดีย์ ศาลาการเปรียญ หอไตร หอระฆัง 2) งานประติมากรรม (Sculpture) เช่น พระพุทธรูปหรือพระปฏิมา ทั้งที่มีลักษณะเป็นงานปูนปั้น ไม้ หิน โลหะ รวมทั้งลวดลายประดับศาสนสถานด้วย และ 3) งานจิตรกรรม (Painting) เช่น ภาพเขียนประดับฝาผนังของศาสนสถาน ได้แก่ ภาพเขียนบนผนังโบสถ์ วิหาร ศาลา รวมทั้งภาพประกอบในสมุดไทยที่แสดงเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา พุทธประวัติ วรรณกรรม ปรีชาธรรม ฯลฯ งานพุทธศิลป์ไทยในอดีตมีลักษณะเป็นแบบอุดมคติ (Idealistic) แสดงเนื้อหาเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ

วรรณคดี คติความเชื่อ และนิทานพื้นบ้าน จัดเป็นงานศิลปะไทยแบบประเพณีนิยม (Thai traditional art) ที่เขียนด้วยสีฝุ่น ลงรัก ปิดทอง ฯลฯ

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปหามณีนรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) พระประธานในอุโบสถ

ภาพที่ 2 “ภาพพุทธประวัติ” จิตรกรรมฝาผนัง “พระอุโบสถ วิหาร ปราสาท เจดีย์ ฯลฯ” งานสถาปัตยกรรม

ที่มา: <https://www.google.co.th>

ความสำคัญของงานพุทธศิลป์ เนื่องจากงานพุทธศิลป์เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่คู่กับวัดในพุทธศาสนาโดยตลอด ทำให้มีวิวัฒนาการและการขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็วและกำลังเป็นที่สนใจของคนในสังคมเนื่องจากมีคุณค่าทั้งความสวยงามของรูปแบบและคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้คนได้เป็นอย่างดี งานพุทธศิลป์มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน มีรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากงานศิลปะของชาติอื่น ๆ ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศิลปกรรมเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่สนใจได้ศึกษาพุทธศิลป์เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาให้คงอยู่ต่อไป

งานพุทธศิลป์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมไทยที่มีรากมาจากพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ แม้กระทั่งลักษณะนิสัยใจคอของคนไทยก็มีพื้นฐานมาจากคุณธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามยังมีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาปรากฏด้วย เช่น วัฒนธรรมอินเดีย วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมตะวันตก และตะวันออกกลาง ในส่วนของวัฒนธรรมที่ได้รับจากพระพุทธศาสนานั้นยังประกอบไปด้วยพระพุทธศาสนาแบบมหายาน เถรวาท พราหมณ์-ฮินดู นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา วัฒนธรรมไทยก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเถรวาทมาโดยตลอด พุทธศิลป์ทำหน้าที่คล้ายขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีการปฏิบัติสืบเนื่องติดต่อกันมาจนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เป็นผลรวมแห่งการดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีความแตกต่างเชิงบวกไปจากวิถีของชาติอื่น ๆ เมื่อได้สัมผัสกับงานพุทธศิลป์ดังกล่าวจะกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ความประทับใจ และเห็นคุณค่า ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่สามารถสร้างความมั่นคงของชาติ สร้างอุดมการณ์ของชาติได้ ดังนั้นการอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนางานพุทธศิลป์จึงเท่ากับการรักษาวัฒนธรรม การรักษาเอกลักษณ์ และจุดเด่นของชาติไทยด้วย

งานพุทธศิลป์มีพื้นฐานมาจากพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าสังคมโลก สังคมไทยในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ศิลปวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะงานพุทธศิลป์ก็ยังคงมีพื้นฐานแนวคิดมาจากพุทธศาสนาพุทธปรัชญา ตลอดมา ถึงแม้อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่องพยายามผลักดันให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมสากลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้มีการเตรียมการกันขนานใหญ่ ดังจะเห็นได้จากการเริ่มปรับปรุงประเทศทั้งแนวคิดและวิทยาการใหม่ ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 (ครองราชย์ระหว่างปี พ.ศ. 2349-2411) โดยการปรับปรุงประเทศหลายด้านตามแบบตะวันตก เช่น มีการศึกษาภาษาต่างประเทศด้วยเห็นว่าจะเกิดประโยชน์ในอนาคต โปรดฯ ให้สร้างถนนหลายสายเพื่อการคมนาคมที่สะดวกสบาย ตั้งศาลยุติธรรมและปรับปรุงกฎหมายให้ทันสมัยเป็นสากล นอกจากนี้ยังทรงเชี่ยวชาญทางด้านโหราศาสตร์และดาราศาสตร์จึงได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์ ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับการทำนุบำรุงพุทธศาสนา โดยทรงให้กำเนิดธรรมยุติกนิกาย รวมทั้งโปรดฯ ให้สร้างพระอารามหลวง 5 แห่ง ได้แก่ วัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดปทุมวนาราม วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม และวัดมกุฏกษัตริยาราม ในช่วงเวลาต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453) ซึ่งแม้จะมีการสร้างบ้านเมือง วัง วัดวาอารามโดยการผสมผสานระหว่างศิลปะในวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตกบ้างแต่ก็ยังมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ฝรั่งเศสรวมอบ) โปรดฯ ให้สร้างพระอารามหลายแห่ง เช่น วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ (บางปะอิน) และปฏิสังขรณ์วัดเบญจมบพิตรจำลองพระพุทธชินราช จังหวัดพิษณุโลก มาประดิษฐานไว้ในวัดนี้ ฯลฯ จึงกล่าวได้ว่า พุทธศิลป์ทั้งใน

วัดราษฎร์และวัดหลวงได้ผสมผสานและมีความสำคัญกับพุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นตลอดมา จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตอันเป็นศิลปวัฒนธรรมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ ถวัลย์ ดัชนี (2548) ได้กล่าวไว้ว่า “ศิลปกรรมไทยในอดีตนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานความเข้าใจในพุทธปรัชญาอันลึกซึ้ง ที่หยั่งรากลึกลงในสายเลือดและจิตวิญญาณ ศิลปินทำงานด้วยแรงศรัทธาปสาทะอันมั่นคง โดยมุ่งหวังพระนิพพานอันเป็นเบื้องปลายของการหลุดพ้น” นอกจากนี้งานพุทธศิลป์ยังสืบสานพระพุทธศาสนา นับเป็นอีกบทบาทหน้าที่หนึ่งของพุทธศิลป์ ในการแสดงหลักธรรม คุณธรรมจริยธรรมได้ชัดเจนลึกซึ้งกว่าเนื้อหาเรื่องราวในตำราวิชาการต่าง ๆ ส่งผลให้งานพุทธศิลป์มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ สืบสาน พัฒนา พุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน ในส่วนของเนื้อหาที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ เนื่องจากเป็นงานที่สร้างขึ้นในปริณทณของวัด เนื้อหาสาระจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับศาสนา และวิถีชาวบ้าน ได้แก่ พุทธศาสนา พุทธประวัติ อดีตพุทธ ทศชาติชาดก ปรัชญาและคำสอนทางพุทธศาสนา ภาพปริศนาธรรม ไตรภูมิ วรรณคดี นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ

พุทธศิลป์กับพุทธธรรม พุทธศิลป์ เป็นศิลปะสำหรับชาวพุทธทุกคนโดยเฉพาะกับผู้ตื่นรู้ และผู้ที่อยากรู้ ผู้แสวงหาสัจธรรมเพื่อความรู้ ความเข้าใจในธรรมชาติและชีวิต โดยตีความจากทัศนสัญลักษณ์ที่แฝงไว้ในงานพุทธศิลป์ไปสู่คำสอนตามแนวพุทธศาสนา พุทธปรัชญา และพุทธธรรม ซึ่งพระราชมุนี (2550) ได้แยกพุทธธรรมออกเป็น 2 ส่วน คือ สัจธรรมหรือกฎธรรมชาติ กับจริยธรรมหรือการรู้จักกฎธรรมชาติ แล้วนำมาประยุกต์ใช้ในทางที่เกิดประโยชน์แก่ตนและสังคม ขรัวอินโข่ง เขียนภาพปริศนาธรรม อยู่ภายในพระอุโบสถวัดบรมนิวาส เป็นภาพดอกบัววิคตอเรีย (Victoria Amazonical) ขนาดใหญ่บานอยู่กลางบึง ท่ามกลางหมู่กุ่มและกลุ่มคนมาชื่นชมด้วยความปิติยินดี “มีการอุปมาว่า ดอกบัวใหญ่เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกมีคุณอันประเสริฐ ฟุ้งไปในทิศทั้งปวง กลืนดอกบัวใหญ่เหมือนพระธรรม เพราะเป็นสิ่งที่เกิดแต่พระพุทธเจ้า หมู่คนที่ชมดอกบัว หมู่แมลงผึ้งแมลงภู่ซึ่งมานำชาติเกสรนั้น เหมือนหมู่พระอริยเจ้า ที่ได้พระธรรมพิเศษมรรคผล เพราะได้ฟังธรรมเทศนาเป็นมูลเหตุแลแล้ว” (ภาพปริศนาธรรม, 2551)

ภาพที่ 3 ภาพปริศนาธรรม

ที่มา: <https://www.google.co.th> (2551)

ทัศนศิลป์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นวิถีของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมที่คนในสังคมแต่ละยุคให้การยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม มีคุณค่า มีการปฏิบัติสืบทอดต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นมรดกแห่งสังคมที่ควรรักษาและพัฒนา วัฒนธรรมด้านศาสนาและวิถีปฏิบัติของคนในสังคมต่อศาสนามีสถานภาพเป็นนามธรรม โดยสะท้อนออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ตามวัดวาอารามต่าง ๆ มีฐานะเป็นรูปธรรมเชิงประจักษ์ของวัฒนธรรมนั้น ๆ จึงชอบที่จะตอบสนองความต้องการของสังคมแห่งยุคด้วยกรอบแห่งแบบแผนตามนั้น การดำเนินชีวิตของมนุษย์แต่ละช่วงเวลานับเป็นร่องรอยทางวัฒนธรรมของยุคต่าง ๆ ได้ถูกบันทึกไว้ในผลงานทัศนศิลป์ ซึ่งถือว่าเป็นทั้งรูปธรรมทางวัตถุและเป็นรูปธรรมทางจิตใจ ซึ่งแสดงออกมาให้ประจักษ์ ศิลปะกับวัฒนธรรมต่างก็เป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ศิลปะจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์ในสังคมสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อแสวงหาผลที่จะได้รับทางอารมณ์ เกิดความรู้สึกเชิงบวกขึ้นกับจิตใจที่นำไปสู่การเห็นคุณค่า การยอมรับส่งผลไปสู่การตัดสินใจ และการกระทำที่เหมาะสม ถูกต้องดีงามจากผู้ชื่นชม คุณค่าทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในงานพุทธศิลป์ จะมีใช้เป็นเพียงวัตถุที่มีความงามเท่านั้น (Art objects) แต่จะเป็นสัญลักษณ์แห่งการรับรู้ ที่ช่วยให้ผู้สัมผัสเกิดมโนภาพ ความคิดรวบยอด จินตนาการ และเป้าหมายที่ชัดเจน มั่นคง ซึ่งเป็นคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ให้แก่นคนในสังคมมากกว่าเรื่องของความงามและความพึงพอใจทางสุนทรียศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว

พุทธศิลป์สะท้อนบุคลิกภาพ ลักษณะนิสัยของคนไทย ในเรื่องนี้ จูรี วิจิตรวาทการ (2558) กล่าวถึงบุคลิกภาพของคนไทยว่า “คนไทยเป็น Thai culture and behavior คนไทยมีวัฒนธรรมแบบกลาง ๆ พอมีพอกิน สบาย ๆ มีความสุขตามอัตภาพ บุคลิกคนไทยจึงเป็นแบบเฉื่อย ๆ เนื่อย ๆ เน้นพอมิพอกิน รักสงบ เดินสายกลาง ใจเย็น มีดุลยภาพ จิตใจสงบ ไม่กระตือรือร้นมากนัก สังคมน่าอยู่เพราะประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย สิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ ไม่ได้เข้าสู่วัฒนธรรมบริโภคนิยม ผู้ชายไทยมีสถานภาพเหนือกว่าผู้หญิงแต่จะไม่กดขี่ผู้หญิง ผู้ชายเป็นความหวังของครอบครัว...” รูปแบบของงานพุทธศิลป์กล่าวได้ว่าเป็นการถ่ายทอดลักษณะของคนไทยให้ปรากฏในผลงาน แฝงหรือซ่อนเร้นอยู่ในผลงานที่ทำหายคนทั่วไปแต่ก็สามารถมองเห็นได้ เช่น ความสุภาพอ่อนหวานจากการใช้เส้นโค้งเป็นหลัก ความสงบบรมเย็นจากเรื่องราวทางพุทธศาสนาและการใช้สีฝุ่นซึ่งทำมาจากธรรมชาติโดยตรง มีอารมณ์ขัน สนุกสนาน ในภาพที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ฯลฯ

งานพุทธศิลป์เป็นสื่อการเรียนรู้อีกรูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะเป็นการสื่อถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญา เป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ เพื่อเข้าถึงธรรมะอย่างลึกซึ้งได้เหนือกว่าคำบรรยายใด ๆ รวมทั้ง อังคาร กัลยาณพงศ์ (2551) ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า ศิลปินไทยใช้ศิลปะเป็นสื่อเพื่อก้าวไปสู่จริยธรรม และศาสนาในสังคม ศิลปะเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งจะช่วยเสริมความเป็นมนุษย์ของเราให้เต็มเปี่ยมบริบูรณ์ ศิลปกรรมจะเป็นสื่อพิเศษให้มนุษย์เข้าใจแก่นของความเป็นจริงได้อย่างซาบซึ้งและลึกซึ้ง เป็นสื่อพิเศษ ช่วยน้อมใจมนุษย์ให้ประจักษ์ซึ่งถึง

คุณค่าในพุทธปรัชญา ซึ่งแสดงออกมาอย่างเป็นทิพย์ที่สุดในแง่ศิลปะได้อย่างดี นอกจากความงดงามทางด้านศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้ว พุทธศิลป์ยังสื่อถึงความงามของทัศนียภาพที่ช่างถ่ายทอดมาจากภูมิประเทศที่มองเห็นและจินตนาการ ทั้งป่าเขาลำเนาไพร แม่น้ำ ลำธาร ทั้งเป็นการพักสายตาของผู้ชมจากการดูตัวดำเนินเรื่องต่าง ๆ ทำให้พุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกกว่า 500 เรื่อง จึงเป็นเนื้อหาสาระสำคัญโดยเฉพาะทศชาติชาดกที่ช่างนำออกมาถ่ายทอดผ่านงานพุทธศิลป์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสที่จะได้ศึกษาประวัติ บุญญาบารมีของพระพุทธองค์ในงานพุทธศิลป์

ในการรับรู้ เรียนรู้ จากงานพุทธศิลป์นั้น งานจิตรกรรมฝาผนังได้รับการยอมรับให้เป็นสื่อที่สร้างความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาและเนื้อหาเรื่องราวต่าง ๆ ที่ช่าง/ศิลปินแสดงออกทั้งนี้เพราะภาพเขียนจะแสดงรายละเอียดในการเล่าเรื่องได้สมบูรณ์ ชัดเจน ช่างเขียนสามารถถ่ายทอดเรื่องราวบนโลกมนุษย์ นรกภูมิ และสรวงสวรรค์ รวมทั้งผลของการทำบุญและบาปทั้งในโลกนี้และในโลกหน้าออกมาให้เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวที่ได้เขียนไว้จนเกิดจินตนาการ การสร้างความคิดต่อเนื่องไปในทางที่ดีเป็นความรู้ของตนเอง (Constructivism) ซึ่งเป็นพฤติกรรมเชิงบวกที่วงการศึกษาดำเนินการให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน ทำให้การเรียนรู้จากงานพุทธศิลป์โดยเฉพาะงานจิตรกรรมฝาผนัง สะท้อนเรื่องราวทางพุทธศาสนา คุณธรรม จริยธรรมในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาด้านสติปัญญาที่ส่งผลไปสู่พัฒนาการทางด้านสังคม โดยความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของพุทธศาสนา สามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้คนในสังคมให้เชื่อมั่น ยึดถือและมีพฤติกรรมการปฏิบัติตามหลักธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

การพัฒนางานพุทธศิลป์ ผู้สร้างงานพุทธศิลป์ในปัจจุบันซึ่งอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของวงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศที่ส่งผลให้โลกตะวันตก โลกตะวันออกเชื่อมต่อกันได้โดยสะดวกรวดเร็วเป็นโลกไร้พรมแดน (Globalization) เกิดการผสมผสานกันทั้งด้านรูปแบบ เทคนิควิธีการ รวมทั้งแนวคิดใหม่ ๆ ในการสร้างสรรค์งานด้วย ซึ่งทำให้เกิดผลงานพุทธศิลป์ในสังคมปัจจุบันในลักษณะของงานพุทธศิลป์ร่วมสมัย (Contemporary art) ที่ยังคงเนื้อหาหลักธรรมทางพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาในลักษณะของการประยุกต์พุทธธรรมเชิงพัฒนาให้เหมาะสมกับรสนิยมของคนในสังคมปัจจุบันที่แตกต่างกัน เช่น งานจิตรกรรมแสงและเงา โดยปรีชา เกาทอง ภาพใบไม้สีส้ม โดยวิเชียร วงศ์ศุภลักษณ์งานภาพพิมพ์ชื่อ สังขาร โดยสันต์ สารา บริรักษ์ งานประติมากรรมชื่อ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา โดยนนทิวรรณ จันทนะพะลิน ประติมากรรมปลายวิถีแห่งชีวิต โดยสิทธิเดช แสงหิรัญ ฯลฯ

ภาพที่ 4 ภาพสังขาร โดยสันต์ สาราบริรักษ์

ที่มา: คลังสะสมผลงานศิลปกรรมของมหาวิทยาลัยศิลปากร (<https://www.google.co.th>)

งานพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันมีทั้งงานของช่าง/ศิลปินที่ยังคงสร้างงานสืบทอดตามลักษณะของงานพุทธศิลป์แบบไทยประเพณี (Thai traditional art) ที่เป็นการอนุรักษ์ โดยมีกรมช่างสิบหมู่ กรมศิลปากรเป็นผู้กำกับดูแลงานช่างหลวงในปัจจุบัน ในขณะที่ศิลปินสมัยใหม่ (Modern art) โดยเฉพาะกลุ่มที่มีแนวคิดสร้างสรรค์แบบศิลปะหลังสมัยใหม่ (Post-modern art) ที่มีมุมมองในลักษณะของการประยุกต์ธรรมะให้มีรูปแบบ เทคนิคการแสดงออก ให้สอดคล้องกับรสนิยมของคนปัจจุบัน และบริบทที่เปลี่ยนไปของสังคมไทย งานดังกล่าวกำลังได้รับความสนใจจากคนทั่วไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้านต่าง ๆ งานพุทธศิลป์ก็ยังคงอยู่ในวัฒนธรรมไทยตลอดไป ในขณะเดียวกันก็จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนพัฒนารูปแบบ เทคนิควิธีการ และแนวคิดการสร้างสรรคไปตามรสนิยมของคนในสังคม ในลักษณะของงานศิลปะแนวประเพณีแบบร่วมสมัย (Thai traditional art contemporary) ในการนี้องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานพุทธศิลป์จึงต้องมีการจัดการความรู้ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง เกิดคุณค่าเชิงบวก และสะดวกแก่การเข้าถึงเพื่อการศึกษาค้นคว้าอย่างกว้างขวาง ครอบคลุม ในทุกภูมิภาคของประเทศโดยเฉพาะการปลูกฝังให้เยาวชนไทยมีความตระหนักในสำคัญดังกล่าวผ่านภารกิจของสถาบันการศึกษาทุกระดับในลักษณะของงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ควรจัดให้มีกิจกรรมการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ พัฒนางานศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ
2. ควรกำหนดให้ทุกคณะวิชามีการจัดทำระบบ และกลไก ในการส่งเสริม สนับสนุนให้ศิลปวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนโดยตรงและโดยอ้อม
3. ส่งเสริมให้มีการรวบรวมความรู้ทางพุทธศิลป์ใหม่ ๆ และการรักษาความรู้เดิม

4. ควรมีการประมวลและกลั่นกรองความรู้โดยผู้ทรงคุณวุฒิตรงตามศาสตร์ และส่งเสริมการ
แสวงหาความรู้ร่วมกันทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง

บรรณานุกรม

- โกสุม สายใจ. (2559). การบริหารงานตามพันธกิจอุดมศึกษากับความเป็นเลิศของ
สถาบันอุดมศึกษาสู่ความเป็นเลิศ. สาขาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์.
- จรี วิจิตรวาทการ. (2558). บทวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของคนไทย: รากเหง้าของความเจริญ
และปัญหาทั้งหมดของประเทศไทย. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2560 จาก
<http://www.bloggang.com/viewdiary.php?id>
- ถวัลย์ ดัชนี. (2558). สืบค้นเมื่อ 28 มีนาคม 2560 จาก www.thapra.lib.su.ac.th
- พระราชวรมุนี (ป.อ.ปยุตโต) (2551). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์ การศาสนา.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). หนังสือชุด. หลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ.
- “ภาพปริศนาธรรม” (2551). สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2560 จาก <https://www.facebook.com>
- มนตรา เลี้ยวแสง. (2554). พุทธจริยศาสตร์ พุทธปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในอาเซียน. สืบค้น
เมื่อ 4 มีนาคม 2559 จาก <http://buddhistasean.com>
- ร้อยพบุพา. (2549). พุทธศิลป์. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 2558 จาก [https://www.facebook.com/
permalink.php?story](https://www.facebook.com/permalink.php?story)
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2550). การจัดการความรู้. เข้าถึงเมื่อ 12 มีนาคม 2556
จาก <https://th.wikipedia.org>
- “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” (2552). สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2560 จาก
<https://www.google.co.th>
- สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา. (2554). คู่มือการประเมินคุณภาพ
ภายนอกกรอบสาม (พ.ศ.2554-2558) ระดับอุดมศึกษา (2-5 ปี) ฉบับสถานศึกษา (แก้ไข
เพิ่มเติม พฤศจิกายน 2554).
- อังคาร กัลยาณพงศ์. (2551). รูปแบบวัสดุ. สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2560 จาก
jfklib.oas.psu.ac.th/